

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2019
32

УДК 94:8](477)(082)

У 45

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. 372 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії (Західноукраїнської Народної Республіки, воєнної історії), а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують дослідження мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст., засідань Галицького сейму, а також польовими матеріалами Чернігівщини.

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу праць міжвоєнного періоду (Софія Яблонська-Уден), спогадів сучасників про відомих людей (Олена Пчілка).

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2019. Vol. 32. 372 p.

The collection of scientific papers is an interdisciplinary edition of the Institute which integrates studies in history, linguistics, and literary criticism.

Articles from historical block reveal current issues of history (the West Ukrainian People's Republic, military history) as well as investigations about famous persons and their importance in the formation of Ukrainian history.

Linguistic studies represent research of linguistic phenomena based on the materials of monuments of the 16th-18th centuries, meetings of Diet of Galicia and Lodomeria, field materials of Chernihiv region.

Literary criticism studies focus on the analysis of works of the interwar period (Sofia Jablonska-Uden), as well as memoirs of contemporaries about famous people (Olena Pchilka).

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 26.11.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

УДК [94(477):929.В.КУК]"1941/1954"

DOI: 10.33402/ukr.2019-32-284-292

Михайло РОМАНЮК*кандидат історичних наук, завідувач відділу новітньої історії**Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9407-0066>*e-mail: rmv.lviv@gmail.com***ВАСИЛЬ КУК: ДО БІОГРАФІЇ ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА
УПА (1941–1954)**

Досліджено постать Василя Кука (1913–2007) – провідного діяча українського визвольного руху середини ХХ ст., Головного командира Української повстанської армії (УПА), активного члена громадсько-політичного життя України періоду незалежності. На основі опублікованих і неопублікованих джерел відтворено участь В. Кука у протинацистській та протибільшовицькій боротьбі від часу переходу на нелегальне становище восени 1941 р. і до підступного захоплення легендованою агентурно-бойовою групою Комітету державної безпеки (КДБ) УРСР у травні 1954 р. як одного з головних діячів українського визвольного руху. Розкрито специфіку його діяльності на теренах Східної України як керівника крайового проводу Організації українських націоналістів (ОУН) Південно-східних земель України. Проаналізовано участь В. Кука у творенні та діяльності УПА, керівництві генеральною округою УПА-Південь, особливою участю провідника у відомому Гурбенському бої УПА проти внутрішніх військ радянської окупаційної влади, що чисельно переважали. Розглянуто місце Василя Кука в лавах збройного підпілля ОУН як заступника Романа Шухевича (1947–1950), а відтак керівника підпілля ОУН на українських землях (1950–1954), його функціональні обов'язки на зазначених посадах. Окрему увагу приділено питанню агентурно-оперативного розпрацювання органами Міністерства державної безпеки (МДБ) постаті Головного командира УПА, спроби його дискредитації, місця родини у планах репресивно-каральних органів і видів репресивних заходів щодо неї. Досліджено спецоперацію КДБ із захоплення В. Кука у повстанській криївці в лісі біля с. Кругів Золочівського р-ну на Львівщині.

Ключові слова: Василь Кук, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, Українська головна визвольна рада, Головний командир УПА, МДБ, КДБ, агентура.

Визвольні змагання середини ХХ ст. багаті на неординарні особистості з-поміж керівного та рядового складу, серед яких особливе місце займає постать генерал-хорунжого УПА Василя Кука – Головного командира УПА, голови (УГВР) Генерального секретаріату Української головної визвольної ради та керівника збройного підпілля ОУН на українських землях 1950–1954 рр., який у складних

умовах тиску, що наростав, репресивно-каральної системи радянської влади зумів забезпечити функціонування організованого антибільшовицького руху опору до середини 1950-х років.

Постаті В. Кука доволі мало уваги приділено в сучасній історіографії, що зумовлено, очевидно, браком інформації про окремі періоди його життя та діяльності і, передовсім, про час перебування у застінках КДБ, з яких йому вдалося вийти живим. Серед праць, присвячених особі Головного командира УПА 1950–1954 рр., треба згадати популярний біографічний нарис Віталія Манзуренка й Олександра Іщука¹, воєнно-політичний портрет Дмитра Веденєєва², окремі публікації Григорія Дем'яна³, Володимира В'ятровича⁴ й ін. Із найцікавіших джерел, використаних при підготовці статті, на особливу увагу заслуговують матеріали агентурно-пошукової справи на Василя Кука⁵, архівно-кримінальної справи на його батьків⁶, облікової справи на родину⁷.

Актуальність дослідження засвідчує відсутність наукової біографії про В. Кука, що ставить переді мною мету відтворити основні віхи життя цієї легендарної постаті в період його перебування серед очільників українського визвольного руху 1941–1954 рр.

Становлення особистості В. Кука припадає на складний період польської окупації краю, коли влада спеціально і всіляко придушувала національну свідомість українців, намагаючись витіснити думку про традиції національно-визвольної боротьби та прагнення народу до побудови незалежної Української держави. Попри це, родинне виховання, пластовий вишкіл та досвід навчання у Золочівській гімназії, швидка заангажованість до ОУН витворили з молодого юнака національно свідому особистість, лідера і провідника, здатного вести за собою патріотичне населення.

Вже на 1939 р. В. Кук належав до провідних діячів націоналістичного руху Галичини, маючи при цьому тісні контакти з тодішніми очільниками ОУН. Ще більше його значення зростає в 1940–1941 рр., у період оформлення розколу ОУН, коли В. Кук увійшов до складу керівних органів бандерівського відламу, обійнявши пост організаційного референта Проводу ОУН(б), а відтак ще й керівника відділу військового постачання повстанського штабу ОУН.

У цей час майбутній провідник ОУН тісно співпрацював із військовою референтурою – проводив різні вишколи, зокрема з методики партизанської боротьби, адже він, як нелегал із травня 1937 р. і один із керівників повстанського руху на

¹ Манзуренко В., Ішук О. Василь Кук – Головний Командир УПА. Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. 80 с.

² Веденєєв Д. В. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА. Київ: К.И.С., 2007. 208 с.

³ Дем'ян Г. Головний командувач УПА (До 85-річчя Василя Кука). *Шлях перемоги* (Київ). 1998. 1 квітня.

⁴ В'ятрович В. Останній бій останнього командира. *В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»*. Українське XX століття. Львів: Часопис, 2013. С. 446–458; *В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Піймати «Борсука»*. Арешт Василя Кука. URL: <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-piymati-borsuka-aresht-vasilya-kuka.html>

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 65. Спр. С-7736.

⁶ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській обл. (Архів УСББУ ЛЮ). Спр. П-24825.

⁷ Архів Головного управління національної поліції Львівської обл. (Архів ГУНП ЛЮ). Ф. 111. Оп. 1. Спр. Р-30612. Учетное дело на семью участника ОУН–УПА Кука Василя Степановича.

Підгасччині у вересні 1939 р., мав суттєвий досвід у цій частині справи. Він же був організатором і керівником Центрального штабу похідних груп ОУН(б), створеному згідно з розпорядженням Революційного проводу ОУН навесні 1941р. Для пропагандивної та державотворчої роботи на Сході України із членів і симпатиків ОУН було сформовано три похідні групи: Північну – на чолі з Миколою Климишиним, Середню – під керівництвом Миколи Лемика та Південну – під патронатом Зиновія Матли.

Початок німецько-радянського протистояння ОУН використала для поширення ідей українського націоналізму на східноукраїнське середовище, куди вслід за фронтом, а подекуди й поперед нього, рушили похідні групи ОУН. Водночас спеціальна група провідних діячів ОУН під керівництвом Ярослава Стецька, до складу якої входив і Василь Кук, прибула у Львів, де 30 червня 1941 р. проголошено Акт відновлення Української держави та створено уряд на чолі зі Стецьком. У ці буремні червневі дні В. Кук («Леміш») займався організаційно-технічним забезпеченням групи, налагодженням зв'язків із місцевими клітинами ОУН, підготовкою та проведенням Народних зборів.

Вже на початку липня 1941 р. за дорученням Проводу ОУН В. Кук очолив Київську групу провідних членів і прихильників ОУН чисельністю майже 30 осіб, перед якою поставлено завдання повторити в Києві проголошення Акта відновлення Української держави. Рухаючись за фронтом, група добралася до м. Васильків під Києвом, де через затьяжні бої змушена на тривалий час затриматися.

Саме тут, у Василькові, 31 серпня 1941 р. В. Кука разом з іншими членами похідної групи заарештували німці. Проте під вартою він перебував недовго, бо вже невдовзі під час зупинки етапу в Луцьку разом із Дмитром Мироном та Тарасом Онишкевичем зумів утекти з-під варти й підпільним зв'язком добратися до Львова.

Упродовж осені 1941 р. – зими 1942 р. В. Кук як організаційний референт Проводу ОУН займався розбудовою організаційної сітки ОУН і пристосуванням її до нових реалій – підпільної боротьби проти німецьких окупантів. Завдяки проробленій тоді роботі вдалося вберегти від репресій нацистських каральних органів ядро організації, яке згодом стало основою УПА та збройного підпілля ОУН.

Навесні 1942 р. за розпорядженням Проводу ОУН «Леміш» виїздить до Дніпропетровська, де обіймає пост керівника крайового проводу ОУН Південно-східних земель України. У його безпосередньому підпорядкуванні перебувала організаційна сітка ОУН південних областей України, Донбасу, Криму, Кубані, Одеси та Придністровських земель, окупованих румунськими військами. Це був час стрімкої організаційної розбудови, творення нових осередків націоналістичного підпілля за вертикаллю область–округа–район. Ще більше обов'язків у Василя Кука стало в 1943 р., коли він після загибелі Дмитра Мирона («Орлика») та Пантелеймона Сака («Могили») перебрав на себе керівництво підпіллям ОУН на осередніх (центральных) і східних українських землях.

Як знавець східноукраїнських земель, В. Кук улітку 1943 р. був одним з ініціаторів розробки, а відтак і прийняття на III Надзвичайному великому зборі ОУН, який відбувся 21–25 серпня 1943 р. у с. Золота Слобода Козівського р-ну Тернопільської обл., змін до Програми ОУН, що сприяли її демократизації.

Із просуванням фронту на Захід В. Кук був змушений залишити свій осідок у Дніпропетровську, перейти на нелегальне становище та діяти постійно у складі повстанських загонів, здебільшого в Рівненській обл.

На початку 1944 р., згідно з наказом Романа Шухевича, «Леміш» очолив УПА-Південь – новостворену структурну одиницю, у підпорядкуванні якої перебували повстанські підрозділи північної Тернопільщини, південної Рівненщини, Хмельниччини, Вінниччини, а також частково Київщини й Житомирщини. В. Кук активно працював над розбудовою структури УПА, мобілізацією чоловічого населення та створенням нових бойових підрозділів, поширенням рейдової практики в тактиці українського визвольного руху тощо.

На цей час припадає одна з найславніших сторінок біографії майбутнього Головного командира УПА – керівництво Гурбенським боєм – одним із найбільших боїв в історії УПА, який упродовж 21–25 квітня 1944 р. розгорівсь поблизу ур. Гурби на півдні Здолбунівського р-ну та прилеглих лісах Дубенського й Острозького р-нів Рівненщини і частини Кременецького та Шумського р-нів Тернопільщини. Кількатисячне угруповання повстанців кілька днів стримувало сили ворога, що десятикратно переважали, який за будь-яку ціну намагався його розгромити. Вистоявши в обороні, відділи УПА в результаті прорвалися з оточення і вийшли на оперативний простір, тим самим звівши нанівець плани ворога щодо ліквідації повстанського руху в регіоні.

11 січня 2013 р. у зверненні до учасників зібрання з нагоди відзначення 100-річчя від дня народження Василя Кука його близький товариш, голова Світової ліги українських політичних в'язнів Богдан Качор зазначав: «Одним, може найбільш величним, стратегічним і героїчним вчинком покійного генерала Василя Кука треба назвати виведення 5 000 упівців, з мінімальними втратами, з облоги 30 000 енкаведистів зі собаками, випосажених найновішими засобами боєвої техніки біля місцевостей Антонівці-Гурби на Волині. Такого, ми впевнені, не могли б зробити найкращі полководці, чи навіть випускники військових Академій Вест-Пойнт у США, чи Академії ракетних військ стратегічного призначення ім. Фелікса Держинського у Москві»⁸.

У час стабілізації фронту на галицько-волинському кордоні навесні–влітку 1944 р. В. Кук поряд із розбудовою УПА активно займався створенням понадпартійного керівного органу, який би очолив національно-визвольну боротьбу українського народу проти більшовицьких окупантів. Із цією метою в липні 1944 р. поблизу с. Дермань Здолбунівського р-ну Рівненської обл. при активній допомозі Якова Бусла («Київського») й інших провідних членів організації скликано конференцію, на якій постала Народно-визвольна революційна організація (НВРО). Однак проіснувала вона недовго, бо невдовзі фронт рушив на захід і налагодився зв'язок із Р. Шухевичем, який поінформував про існування УГВР, а отже, відсутність необхідності НВРО, яка невдовзі самоліквідувалася.

Підбільшовицький період діяльності В. Кука потребує спеціального дослідження, адже в цей час «Леміш» виконував найрізноманітніші функції у найвищому ешелоні керівництва українського визвольного руху. Я ж наведу лише кілька головних моментів із його життя того часу, які мали особливе значення як для нього особисто, так і для всього збройного підпілля ОУН.

Значні зміни в організаційному становищі В. Кука сталися 1947 р., коли він як людина, що контролювала збройне підпілля ОУН на Волині, Поділлі та

⁸ Приватний архів Михайла Романюка у Львові.

Правобережній Україні, на пропозицію Р. Шухевича обраний його заступником. Відтоді він почав брав участь у розробці тактики і стратегії українського визвольного руху, зокрема таких напрямках діяльності, як підготовка юнацтва ОУН, поширення діяльності повстанського руху у Східній Україні, протидія колективізації західноукраїнського села тощо.

Після загибелі Р. Шухевича («Тура») В. Кука в липні 1950 р. на конференції Проводу ОУН одноголосно обрали на найвищі пости в системі українського визвольного руху: Головного командира УПА, голови Генерального секретаріату УГВР і керівника збройного підпілля ОУН в Україні. Так на нього поклали відповідальність за організацію та керівництво національно-визвольною боротьбою в регіонах її поширення, з чим той успішно справлявся до моменту захоплення спецгрупою КДБ у травні 1954 р.

Перебуваючи у Проводі ОУН, а відтак будучи керівником українського визвольного руху, В. Кук займався найрізноманітнішими аспектами його організації: починаючи від відбору, вишколу й розстановки кадрів, вироблення тактики та стратегії підпілля, його завдань на найближчу перспективу і закінчуючи редагуванням періодичних та неперіодичних видань. Зрештою, В. Кук – автор низки пропагандивних брошур, які широко розповсюджувалися як поміж повстанців, так і цивільним населенням. Серед його праць треба згадати «Про що говорить нам держаний бюджет СРСР на 1945 р.» (1945, під псевдом «Василь Лиманич»)⁹ та «Колгоспне рабство» (1952, під псевдонімом «Ю. Леміш»)¹⁰.

Зважаючи на місце «Леміша» в українському визвольному русі, його особа завжди перебувала в полі зору органів репресивно-каральної системи, яка на його ідентифікацію, дискредитацію, пошук і захоплення кинула величезні сили агентурного апарату, оперативних співробітників територіальних органів МДБ–КДБ та підрозділів внутрішніх військ.

Влітку–восени 1944 р. до рук органів НКДБ потрапили такі чільні діячі національно-визвольного руху, як Михайло Степаняк і Євген Басюк. Із їхніх зізнань чекісти взнали про особу «Леміша» та його роль у повстанському русі. Беручи до уваги ці матеріали, а також свідчення агента «Наймички» (колишня зв'язкова В. Кука), 17 жовтня 1944 р. 4-те управління НКДБ УРСР заведено справу-формуляр № -4/430 для розшуку останнього¹¹. Однак щойно у другій половині травня 1945 р. чекісти одержали першу інформацію про ідентифікацію прізвища й місця походження «Леміша» (на той час ідентифікували його як Івана Кука родом із села поблизу Красного)¹².

Упродовж подальших років увага органів МДБ до персони «Леміша» лише посилювалася. Використовуючи всі можливі ресурси, ворог намагався «розробити» та знищити ті осередки підпілля, на які опирався у діяльності В. Кук: Рогатинський, Бережанський і Золочівський окружні, Бродівський, Золочівський та Рогатинський надрайонні проводи ОУН, лінії зв'язку, кур'єрські групи, конспіративні квартири тощо.

⁹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 11. Арк. 173–182.

¹⁰ Там само. Т. 40. Арк. 49–210.

¹¹ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-7736. Т. 1. Арк. 43.

¹² Там само. Арк. 246–246зв.

Його намагалися дискредитувати перед підпіллям, поширюючи сфабриковані документи про співпрацю з репресивно-каральними органами СРСР¹³; отруїти спеціальним газом, ємність якого вмонтували в тюбик із-під зубної пасти¹⁴; підірвати вибухівкою, якою був начинений пакунок з організаційною поштою; захопити з використанням спеціальних технічних засобів – радіосигналізаційних апаратів «Тривога» та спецпрепарату снодійно-паралітичної дії «Нептун-47», якими були забезпечені десятки агентів у можливих місцях його появи; зрештою, фізично знищити під час військово-чекістських операцій, до яких нерідко залучали по кілька тисяч співробітників центрального апарату МДБ УРСР, територіальних органів МДБ, офіцерів і солдатів внутрішніх військ МДБ тощо. Однак упродовж багатьох років їм це ніяк не вдавалося. В. Кук як професійний конспіратор уникав пасток аж до того моменту, коли ворогу вдалося захопити та завербувати в якості агентів підпільників із найближчого його оточення, тим самим унеможлививши уникнення ним пастки.

Не залишили органи МДБ поза увагою і родину В. Кука, яку намагалися використати для його захоплення та яка постійно перебувала під пресом репресивно-каральної системи радянської влади й наглядом ворожої агентури. Однак, зрозумівши, що через них на «Леміша» вийти не вдасться, чекісти вирішили їх репресувати. 25 червня 1949 р. у м. Тербовля Тернопільської обл. були затримані батьки – Степан і Парасковія Куки, а в с. Зарваниця Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. – брат Іван Кук. 27 червня 1949 р. Краснянським районний відділ МДБ на сім'ю Василя Кука була заведена облікова справа № 9926, яку оформляв оперативний уповноважений райвідділу капітан Сіротін. Разом із батьками та братом Іваном у віддалені регіони СРСР планували виселити жінку останнього Марію та їхніх дітей, серед яких і сина Василя Кука Юрія 1946 р. н. Івана Кука разом із батьками 3 вересня 1949 р. Особлива нарада при МДБ СРСР засудила на спецпоселення, однак їх без суду і слідства продовжували утримувати в тюрмі м. Львова до 19 січня 1950 р. (лише тоді оформили їхній арешт). 1 липня 1950 р. Особлива нарада при МДБ СРСР всіх трьох засудила за ст. 20–54-1а, 54-11 Кримінального кодексу УРСР на 10 років виправно-трудових таборів¹⁵.

Реальна можливість захопити або знищити Головного командира УПА в репресивно-каральних органах радянської влади появилася восени 1953 р., коли вони перехопили лінію зв'язку та взяли під контроль кур'єрську групу, яка безпосередньо його обслуговувала. Це трапилося 6 листопада 1953 р. в Іванцівському лісі поблизу с. Кругів Золочівського р-ну, де чекісти за даними Василя Галаси та його безпосередньої участі викрили пункт зв'язку. Під час блокування криївки співробітники оперативної групи МВС УРСР використали спецзасоби для захоплення повстанців живими, у результаті чого керівник кур'єрської групи Мирон

¹³ Детальніше див.: В'ятрович В. Агент «Блакитний», або Параноя як зброя. *В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». Українське XX століття*. Львів: Часопис, 2013. С. 436–445; ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-7736. Т. 1. Арк. 396–411.

¹⁴ Детальніше див.: Федун Петро-«Полтава». Концепція Самостійної України / упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк. Львів, 2013. Т. 2. Документи і матеріали. С. 10–11.

¹⁵ Архів ГУНП ЛО. Ф. 111. Оп. 1. Спр. Р-30612. Учетное дело на семью участника ОУН–УПА Кук Василя Степановича. Арк. 1, 40–41, 47–47зв.; Архів Управління Служби безпеки України у Львівській обл. Спр. П-24825. Арк. 1–196.

Турчиняк («Юрко») був захоплений живим, а швагро Василя Кука – Василь Демчук («Старий») встиг застрелитися¹⁶.

Із захопленим підпільником у Києві почали активно працювати досвідчені оперативники, які схилили його до співпраці з органами Міністерства внутрішніх справ (МВС), 10 квітня 1954 р. завербували в якості спецагента (псевдоніми «Шостий» та «Богун») і доручили організувати захоплення «Леміша», який, за логічним припущенням чекістів, навесні 1954 р. мав би прийти до криївки «Богуна» для відновлення зв'язку з В. Галасою («Орланом»).

Реалізуючи задумане, 19 квітня 1954 р. до місця розташування криївки в Іванцівському лісі була скерована легендована група КДБ у складі спецагентів «Богуна» (Мирона Турчиняка), «Карпа» (Миколи Примаса, колишнього бойовика Василя Галаси) та «Жарова» (особа не ідентифікована), яка розмінувала й відновила схрон, надавши йому обжитого вигляду, облаштувала його радіосигналізаційними апаратами «Тривога» та понад місяць очікувала на появу «Леміша»

23 травня 1954 р. близько 4-ї ранку до криївки прибув В. Кук зі своєю боївкою. При підході до місця розташування укриття він подав умовний сигнал, на який йому відповів «Богун». Коротко розпитавши бойовика про ситуацію в околиці та порадившись із ним, провідник вирішив, що у криївці зупиняться на відпочинок він із дружиною, а двоє його охоронців розташуються у лісі неподалік. Поки «Леміш» пішов давати вказівки охоронцям щодо подальших дій, «Богун» встиг повернутися у криївку, обумовити зі спецагентами план захоплення гостей і вийти назустріч провідникові, який повертався до криївки разом із дружиною. Агенти зайняли свої місця: «Карпо» – у криївці, а «Жаров» – у кущах неподалік від сховку та подали умовний сигнал оперативній групі КДБ, яка перебувала в Золочеві.

Подальші події розгорталися згідно із планом співробітників КДБ. Василя Кука та його дружину обеззброїли і захопили спецагенти у криївці під час сну, а їхніх бойовиків – на місці постою в лісі. Будь-які спроби домовитися з перевертнями не увінчалися успіхом і вже того ж дня цінні в'язні під посиленою охороною літаком були доставлені до Києва для слідства, яке вів центральний апарат КДБ УРСР¹⁷.

Далі – цілковита ізоляція від зовнішнього світу, постійні допити в Києві та Москві, очікування вирішення своєї долі й незрима боротьба з тоталітарною системою методами та способами, доступними йому в той час: мінімізацією власних свідчень із метою уникнення завдання шкоди українському визвольному руху й пошук шляхів поінформування української діаспори про розгром підпілля в Україні для уникнення непотрібних жертв.

Після звільнення в 1960 р. В. Кук, перебуваючи під постійним наглядом КДБ, екстерном здобув вищу освіту – закінчив історично-філософський факультет Київського державного університету, підготував кандидатську дисертацію на тему «Роля Селянського Поземельного банку в проведенні Столипінської аграрної реформи в Україні», однак захистити її йому не дали. Працював у відділах каталогізації та давніх актів Центрального державного історичного архіву (1961–1969), відділі історіографії і джерелознавства Інституту історії Академії наук України

¹⁶ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 70. Арк. 194–195, 290; Там само. Т. 87. Арк. 162–166; Там само. Ф. 16. Оп. 9 (за 1956 р.). Спр. 53. Арк. 164.

¹⁷ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 70. Арк. 291–315.

(1969–1972), а відтак – у відділі постачання комбінату «Побутреклама» аж до виходу на пенсію в 1986 р.

У час національного відродження кінця 1980-х і роки незалежності В. Кук, незважаючи на поважний вік та стан здоров'я, активно займався популяризацією історії українського визвольного руху, збором архівних матеріалів з історії УПА і збройного підпілля ОУН, їх публікацією.

Отже, як бачимо, постать Василя Кука належить до когорти історичних лідерів, які своїм життям, боротьбою і працею зробили колосальний внесок у майбутнє країни, у побудову й розбудову незалежної самостійної Української держави та заслуговують на відповідне пошанування і наслідування.

REFERENCES

1. Demian, H. (1998, Kvitenn 1). Holovnyi komanduvach UPA (Do 85-richchia Vasylia Kuka). *Shliakh peremohy* [in Ukrainian].
2. Fedun, Petro-»Poltava». (2013). *Kontseptsiiia Samostiinoi Ukrainy* (M. V. Romaniuk Ed.). (Vol. 2). Lviv [in Ukrainian].
3. Manzurenko, V., & Ishchuk, O. (2008). *Vasyl Kuk – Holovnyi Komandyr UPA*. Rivne: Vydavets Oleh Zen [in Ukrainian].
4. Vedeneev, D. V. (2007). *Odyseia Vasylia Kuka. Voenno-polytycheskyi portret posledneho komanduiushcheho UPA*. Kyiv: K.Y.S. [in Russian].
5. Viatrovych, V. (2013). Ahent «Blakytnyi», abo Paranoia yak zbroia. In V. Viatrovych (Ed.), *Istoriia z hryfom «Sekretno»*. *Ukrainske XX stolittia* (pp. 436–445). Lviv: Chasopys [in Ukrainian].
6. Viatrovych, V. (2013). Ostannii bii ostannoho komandyr. In V. Viatrovych (Ed.), *Istoriia z hryfom «Sekretno»*. *Ukrainske XX stolittia* (pp. 446–458). Lviv: Chasopys [in Ukrainian].
7. Viatrovych, V. *Istoriia z hryfom «Sekretno»: Piimaty «Borsuka»*. Aresht Vasylia Kuka. Retrieved from <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-piyamati-borsuka-aresht-vasilya-kuka.html> [in Ukrainian].

Mykhailo ROMANIUK

VASYL KUK: TO THE BIOGRAPHY OF THE UPA COMMANDER-IN-CHIEF (1941–1954)

The research problem for this study is to describe the figure of Vasyl Kuk (1913–2007), a leading person in the Ukrainian liberation movement of the mid-20th century, Commander-in-Chief of the Ukrainian Insurgent Army (UPA), an active member of the social and political life of independent Ukraine. Based on various published and unpublished sources, recreated Vasyl Kuk's participation in the anti-Nazi and anti-Bolshevik struggle from the time of the transition to the illegal position in the autumn of 1941 until the treacherous capture by the false underground KGB intelligence-fighting group of the USSR in May 1954 as one of the main activists of the Ukrainian liberation movement. The specifics of his activities in Eastern Ukraine as the head of the regional leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) of the South-Eastern lands of Ukraine are revealed. V. Kuk's contribution to the creation and activities of the UPA, the leadership of the UPA-South General District, and

the particular participation of the leader in the famous UPA Gurben battle against the prevailing internal forces of the Soviet occupation power are analyzed. The author considers V. Kuk's place in the OUN's armed underground as deputy Roman Shukhevych (1947–1950) and, then, the leader of the OUN underground in Ukrainian lands (1950–1954) and his functional responsibilities in these positions. Special attention was paid to the issue of the intelligence-operational worked on the UPA Commander-in-Chief by the Ministry for State Security (MGB) bodies, attempts to discredit him, the place of the family in the plans of the repressive-punitive bodies and the types of repressive measures against it. The KGB special operation for the capture of V. Kuk in the insurrectionary «kryivka» in the forest near the village Kruhiv of Zolochiv district in the Lviv region was investigated.

Keywords: Vasyl Kuk, Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ukrainian Insurgent Army (UPA), Ukrainian General Liberation Council, UPA Commander-in-Chief, MGB, KGB, intelligence.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Мисак Наталія. «Молодіж не повинна укладатися в готові вже, вироблені шаблони ...»: Михайло Грушевський та українське студентство	3
Трач Віра. «Гігієна є мірилом культури»: українські фахові кола та гігієнічний рух у Львові на початку ХХ століття	22
Надрага Марта. Бібліотечна сфера у Другій Речі Посполитій: законодавче регулювання (1923–1939)	45
Фіногенов Олег. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені	55
Онишко Леся. Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації.	66
Ruda Oksana. Educational issue in the Polish socialist party activities during the interwar years of the 20 th century	86
Пагіря Олександр. Співпраця чехословацьких військових і «Карпатської Січі» у протидії диверсійним акціям Польщі й Угорщини проти Карпатської України (1938–1939).	97
Стасюк Олександра. Політичні настрої західних українців під час виборчих кампаній повоєнного періоду	113
Ільницький Василь. Обставини загибелі провідника окружного проводу ОУН Закарпаття Дмитра Бандусяка	125
Муравський Олег. Галицька асамблея (1991): витоки, спекуляції, ухвали . . .	139
Артимишин Павло. «Газові війни» Російської Федерації та України 2006 та 2009 років: візії української суспільно-політичної думки	149
До 100-річчя ЗУНР	175
Ляскович Роман. Мобілізації українського населення до війська ЗУНР: організація, проблеми, наслідки (листопад-грудень 1918 року)	175
Стукаліна Надія, Лук'янченко Світлана. Військово-політичні успіхи та прорахунки органів державної влади і військового управління ЗУНР у битві за Львів у польсько-українській війні 1918–1919 років.	186
Губський Сергій. Становлення та діяльність військової авіації в українських арміях (1917–1920): історіографічний нарис.	196
Виздрик Віталій, Мельник Олександра. Аграрна політика уряду ЗУНР (ЗОУНР)	211
Олійник Сергій. Подільська сторінка історії Української Галицької армії у спогадах сучасників.	222

Borchuk Stepan, Zasytko Maryana. ZUNR (West Ukrainian People's Republic) in encyclopaedic editions.	238
Воєнна історія	247
Ткачук Андрій. Участь Збройних сил України в системі колективної безпеки в державній політиці незалежної України.	247
Постаті	257
Сова Андрій. Участь Івана Боберського в Науковому товаристві ім. Шевченка напередодні Першої світової війни.	257
Хома Іван. Євген Коновалець і Листопадовий чин у Львові	266
Середюк Марія. Від самостійницьких гасел до нормалізації: громадсько-політична діяльність Володимира Целевича (1931–1939)	274
Романюк Михайло. Василь Кук: до біографії Головного командира УПА (1941–1954).	284
МОВОЗНАВСТВО	293
Дидик-Меуш Ганна. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови.	293
Сокіл Богдан. До проблеми функціонування української мови в судах Східної Галичини (на матеріалах засідань Галицького сейму)	304
Галайчук Володимир. Борщ у ритуально-обрядовій та магічній практиці поліщуків Чернігівщини (за польовими матеріалами)	313
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Гаврилів Тимофій. Територія само(в)пізнання: «Чар Марока» Софії Яблонської-Уден.	331
Прокіп Валентина. «Небуденна» жінка залізної вдачі: Олена Пчілка очима сучасників (на матеріалі спогадів про письменницю).	341
ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ	352
Пастух Тарас. [Рец.]: На перехресних стежках барокових перекладів	352
Козловський Сергій. [Рец.]: Перша українська військова енциклопедія: проект «Історія війн і військового мистецтва»	359
Кобиринка Галина, Рябець Людмила. [Рец.]: Наталя Хобзей і її стезя, закосичена науковими думками, рідними словами...	366